

Τὸ «Νῦν» τοῦ κόσμου καὶ τὸ «Ἀεὶ» τῆς Ἐκκλησίας

Τί εἶναι ὁ χρόνος; Ἐνα τέτοιο ἐρώτημα θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι εἶναι χαοτικό, γιατί ἂν καὶ θὰ μπορούσαμε νὰ ἀπαντήσουμε πολὺ ἀπλὰ καὶ νὰ εἴμαστε σωστοί —σύμφωνα μὲ τὴν κοινὴ γνώμη— ὥστόσο, ὅσο περισσότερο ἀσχολούμαστε μαζί του τόσο περισσότερο

*ὑπὸ κ. Ἀθανασίου Τζιόμαλλου
 φοιτητοῦ Φιλοσοφικῆς Ἀ.Π.Θ.*

θὰ ὀδηγούμαστε σὲ ἀδιέξοδα, μὴ μπορώντας ἐν τέλει νὰ τὸν προσδιορίσουμε. Αὐτὸ μποροῦν νὰ τὸ ἐπιβεβαιώσουν ἄνθρωποι ποὺ ἀφιέρωσαν μεγάλο μέρος τῆς ζωῆς τους στὴ μελέτη τοῦ χρόνου, ὅπως ὁ φυσικὸς Lee Smolin ὁ ὁποῖος λέει: «πρέπει νὰ παραδεχθῶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι δὲν βρίσκομαι κοντύτερα στὴν ἀπάντηση ἀπ’ ὅ,τι ἡμουν παιδί»¹.

Τί εἶναι αὐτὸ ποὺ ξεχωρίζει τὸ παρελθὸν ἀπὸ τὸ παρὸν ἢ ἀπὸ τὸ μέλλον; Ποιὰ εἶναι ἐκεῖνη ἢ στιγμὴ ποὺ χαρακτηρίζεται ὡς κάτι ἀπὸ αὐτά, ἢ μήπως δὲν ὑπάρχει ἀντικειμενικὴ διάκριση καὶ ἄρα ὁ χρόνος συνίσταται ὡς ἐνιαια ὄντοτητα σὲ ἓνα ἀτελείωτο παρόν; Τότε γεγονότα ποὺ συνέβησαν πρὶν χρόνια θὰ πρέπει νὰ συνυπάρχουν μ’ ἐμᾶς; Μήπως ὁ χρόνος εἶναι ἀπλὰ μία ψευδαίσθηση;

Αὐτὰ καὶ ἄλλα ἐρωτήματα ἀπασχόλησαν καὶ ἀπασχολοῦν φιλοσόφους, ἐπιστήμονες καὶ γενικὰ ὁποιοιδήποτε προσπαθεῖ νὰ συλλάβει τὴν ἔννοια τοῦ χρόνου. Ἄς δοῦμε σύντομα τὴν ἀντίληψη περὶ χρόνου ὅπως διαμορφώθηκε, κυρίως, μέσα ἀπὸ τὴν φιλοσοφία καὶ τὴν ἐπιστήμη.

Ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου ἀπασχόλησε τὸν ἄνθρωπο ἤδη ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια. Αὐτὸ ποὺ κυρίως τὸν ἔκανε νὰ συνειδητοποιήσῃ τὸν χρόνο ἦταν ἡ ἐναλλαγὴ φωτὸς καὶ σκότους σὲ ἓνα συνεχόμενο πλαίσιο τὸ ὁποῖο ἦταν λίγο ἢ

πολὺ σταθερὸ, δηλαδή οἱ ἡμέρες². Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ μυθολογία τὸν χρόνο παρίστανε ὁ Τιτάνας Κρόνος, ὁ ὁποῖος ἔτρωγε τὰ παιδιά του, ὑποδηλώνοντας μία φθορὰ ἢ ὁποῖα ἦταν ἀδύνατον νὰ σταματήσῃ³. Ἐδῶ διαφαίνεται ὅτι ἓνα χαρακτηριστικὸ προσδιορισμοῦ τοῦ χρόνου ἦταν ἡ φθορὰ. Αὐτὴν τὴν φθορὰ μᾶλλον θὰ πρέπει νὰ τὴν ἀντιληφθοῦμε ὡς ἀποτέλεσμα μίας κίνησης, κάτι τὸ ὁποῖο μᾶς φέρνει στὸ αἰώνιο γίγνεσθαι τοῦ Ἡράκλειτου, ὁ ὁποῖος θὰ δηλώσει μὲ ἔμφαση ἓνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ τοῦ χρόνου, αὐτὸ τῆς ἀένας κίνησης, μὲ φράσεις: «δὶς εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης», «πάντα ῥεῖ, πάντα χωρεῖ καὶ οὐδὲν μένει» κ.ἄ., θέλοντας νὰ δηλώσει ὅτι τὸ κάθε τώρα εἶναι πάντα διαφορετικὸ.

Ὁ Ἀριστοτέλης λέει ὅτι ὁ χρόνος φαίνεται εἴτε ὡς ἀνυπαρκτός εἴτε ὡς ἀμυδρὰ ὑπαρκτός, ἀφοῦ τὰ μέρη του ἐναλλάσσονται διαρκῶς καὶ γιὰ νὰ ὑπάρξει τὸ παρὸν πρέπει νὰ περάσουν στὴν ἀνυπαρξία τὰ ἄλλα⁴. Ἐπίσης, μὲ τὴ διατύπωση τῆς σκέψης «ἀντιλαμβάνομαστε τὸν χρόνο, μόνο ὅταν ἔχουμε ἔκδηλη κίνηση», θὰ συνδέσει τὴν ἔννοια τοῦ χρόνου μὲ τὸν χῶρο, ἐφ’ ὅσον θεωροῦμε ὡς κίνηση τὴν μετατόπιση ἐνὸς ἀντικειμένου στὸ χῶρο⁵. Ἄν καὶ συνδέει τὸν χρόνο μὲ τὴν κίνηση λέει ὅτι ὁ χρόνος δὲν εἶναι κίνηση, γιατί ἐὰν ὑπῆρχαν περισσότεροι ἀπὸ ἓνας κόσμοι, τότε ταυτόχρονα θὰ εἶχαμε καὶ περισσότερους χρόνους, πράγμα ποὺ μοιάζει ἀνόητο στὸν Ἀριστοτέλη⁶, ἂν καὶ σ’ ἐμᾶς

2) Σ. Θεοδοσίου-Μ. Δανέζης, *Μετρώντας τὸν ἄχρονο χρόνο*, Ἀθήνα 1996, σ. 27.

3) Ε. Βαρβαρέσου, *Ἀρχές, ἔννοιες καὶ θεωρίες τῆς φυσικῆς*, Θεσ/κη 2004, σ. 131.

4) Ἀ. Σχιζιμένος, *Ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου στὴ φιλοσοφία τοῦ Κορνήλιου Καστοριάδη καὶ ἡ ὄντολογία τοῦ κοινωνικοῖστορικοῦ*, Ἰωάννινα 2017 (Δ.Δ.), σ. 74.

5) <http://manosdanezis.gr/time4/>

6) *Φυσικά*, Δ', 10 (μτφρ. Β. Μπετσᾶκος), Ἀθήνα 2008.

1) Ἀ. Α. Σμυρναῖος, *Ἱστορίας Μάθησις*, Ἀθήνα 2013, σ. 150.

θυμίζει κάπως την σύγχρονη θεωρία της Σχετικότητας. Όσο, θα δώσει και έναν όρισμό του χρόνου λέγοντας: «τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ χρόνος, ἀριθμὸς κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον»⁷. Ἐπομένως, ὁ χρόνος εἶναι ἡ μέτρηση τῆς κίνησης ἀνάμεσα στὸ πρὶν καὶ τὸ μετὰ. Ἐνας τέτοιος ὅμως ὁρισμὸς ἀπαιτεῖ κάποιον νοήμωνα παρατηρητὴ πού τὸν μετράει· γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης θὰ πεῖ ὅτι ἡ ὑπαρξη τοῦ χρόνου καθίσταται ἀδύνατη ἂν δὲν ὑπάρχει νοῦς νὰ τὸν μετρήσει⁸. Πάραυτα δὲν ὀδηγεῖται σὲ ὑποκειμενικότητα τοῦ χρόνου, γιατί ὁ χρόνος εἶναι ιδιότητα τῆς κίνησης καὶ ἡ κίνηση εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ κάποιον παρατηρητὴ· βέβαια ὁ χρόνος δὲν μετράει τὴν κίνηση μὲ μία αὐστηρὴ ἀριθμητικὴ ἔννοια ἀπλά, ἀλλὰ μετράει τὸ ποσὸ τῆς ἀλλοίωσης, τῆς μεταβολῆς καὶ τῆς ἀντίστοιχης τοπικῆς κίνησης⁹.

Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος ἀντιλαμβάνονταν τὸν χρόνο ὡς μία ὁμαλὴ κυκλικὴ κίνηση. Ἄν καὶ ὑπῆρχε ἡ ἀποψη γιὰ μία γραμμικὴ κίνηση, αὐτὴ δὲν εὐδοκίμησε παρὰ μόνο κατὰ τὸν 4ο αἰ. μ.Χ. μὲ τὴν φιλοσοφία τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου πού στὴν συνέχεια διαπότισε τὴν δυτικὴ κουλτούρα. Ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος θὰ πεῖ: «*Non est mundus factus in tempore, sed cum tempore*»¹⁰, δηλ. τὸ σύμπαν δὲν δημιουργήθηκε μέσα στὸ χρόνο, ἀλλὰ μαζί μὲ τὸν χρόνο, πρῶτα πού ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀποψη τοῦ Ἀριστοτέλη πού πίστευε ὅτι ὁ κόσμος εἶναι αἰώνιος, ὅπως καὶ ὁ Θεός, γιατί ἂν τὸ εἶχε δημιουργήσει μία συγκεκριμένη στιγμή, αὐτὸ θὰ ἔκανε καὶ τὸν Θεὸ συμμετόχο τοῦ χρόνου, ἀφοῦ θὰ δροῦσε μία συγκεκριμένη στιγμή τοῦ χρόνου.

Ὁ Μέγας Βασίλειος ἐρμηνεύοντας τὴν ἑξαήμερο δημιουργία, καὶ συγκεκριμένα τὴν φράση «ἐν ἀρχῇ», λέει: «*Ἡ τάχα διὰ τὸ ἀκαριαῖον καὶ ἀχρονον τῆς δημιουργίας εἴρηται τό, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν, ἐπειδὴ ἀμερές τις καὶ ἀδιάστατον ἡ ἀρχή. Ὡς γὰρ ἡ ἀρχὴ τῆς ὁδοῦ οὐπω ὁδός, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκίας οὐκ οἰκία, οὕτω καὶ ἡ τοῦ χρόνου ἀρχὴ οὐπω χρόνος, ἀλλ' οὐδὲ μέρος αὐτοῦ τὸ ἐλάχιστον. Εἰ δὲ φιλονεικῶν τις χρόνον εἶναι λέγοι τὴν ἀρχὴν, γινωσκέτω ὅτι διαιρήσει αὐτὴν εἰς τὰ τοῦ χρόνου μέρη. Ταῦτα δὲ ἐστὶν, ἀρχή, καὶ μέσα, καὶ τελευτή. Ἀρχὴν δὲ ἀρχῆς ἐπινοεῖν παντελῶς καταγέλαστον. Καὶ ὁ*

διχοτομῶν τὴν ἀρχὴν, δύο ποιήσει ἀντὶ μιᾶς, μᾶλλον δὲ πολλὰς καὶ ἀπείρους, τοῦ διαιρεθέντος ἀεὶ εἰς ἕτερα τεμνομένου. Ἴνα τοίνυν διδαχθῶμεν ὁμοῦ τῇ βουλήσει τοῦ Θεοῦ ἀχρόνως συνυφεστάναι τὸν κόσμον, εἴρηται τό, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν»¹¹. Λέει, λοιπόν, ὅτι ἡ ἀρχὴ δὲν μπορεῖ νὰ διαιρεθεῖ καὶ ὅτι ἡ ἀρχὴ δὲν εἶναι χρόνος, γιατί ἂν ποῦμε ὅτι ἡ ἀρχὴ εἶναι χρόνος τότε θὰ πρέπει νὰ τὴν διαιρέσουμε σὲ ἀρχή, μέση καὶ τέλος· καὶ τότε θὰ δημιουργήσουμε τὴν ἀρχὴ τῆς ἀρχῆς, ἔχοντας δύο ἀρχές, ἢ μᾶλλον ἀπειρες ἀρχές, ἀφοῦ τὸ διαιρούμενο θὰ τέμνεται συνεχῶς. Τοποθετεῖ τὴν δημιουργία χωρὶς τὸ πέρασμα κάποιου χρόνου «*τῇ βουλήσει τοῦ Θεοῦ ἀχρόνως*».

Γιὰ νὰ φτάσουμε στὴν ἔννοια τοῦ χρόνου —ὅπως κυρίως τὴν ἀντιλαμβανόμαστε σήμερα, δηλ. μέσω μιᾶς σταθερῆς μονάδας μέτρησης— θὰ πρέπει νὰ φτάσουμε στὸν 17ο αἰ. μὲ τὸν Νεύτωνα. Βέβαια αὐτὸ εἶχε ξεκινήσει πολὺ νωρίτερα. Τὰ μηχανικὰ ρολόγια ἄρχισαν νὰ ἐμφανίζονται στὴν Εὐρώπη ἤδη ἀπὸ τὸν 13ο αἰ., τὰ ὁποῖα διέθεταν μόνο οἱ πόλεις (ἐξαιτίας τοῦ μεγάλου κόστους) πού τὰ τοποθετοῦσαν στὰ κυριότερα δημόσια κτίρια. Οἱ ἄνθρωποι μέχρι τότε προσδιόριζαν τὸν χρόνο μὲ βάση τὴν θέση καὶ τὴν ἔνταση τοῦ ἡλίου. Μὲ τὰ ρολόγια ὑπεισέρχεται μία ἄνευ προηγουμένου ἀκρίβεια γιὰ τὴν διάρκειά τῆς ἐργασίας, ἢ ὁποῖα ὀδηγεῖ σὲ μεγαλύτερη ἀποδοτικότητα, ὅπως καὶ ἔνταση, ἀλλὰ καὶ μία φύγωση μὲ τὸν χρόνο, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰ. καὶ ἔξῃς, ὅπου τὰ ρολόγια μποροῦν νὰ ἀγοραστοῦν ἀπὸ τὸ εὐρὸ κοινό¹².

Ἡ φυσικὴ τοῦ Νεύτωνα θεωρεῖ τὸν χῶρο καὶ τὸν χρόνο ἀνεξάρτητα καὶ ἀπόλυτα μεγέθη καὶ μὲ τοὺς νόμους τοῦ κατάφερε νὰ τὸ δείξει πρακτικά¹³. Αὐτὸ ὅμως πού περιγράφουν οἱ νόμοι τοῦ Νεύτωνα καὶ ἡ κλασικὴ φυσικὴ δὲν εἶναι κάποιο ἀπόλυτο μέγεθος, ἀλλὰ μόνο τὸ πῶς αὐτὸ πού ὀνομάζουμε χρόνος ἢ χῶρος ἀντιλαμβανόμαστε, μέσω τῶν αἰσθήσεών μας, ὅτι ἐπιδρᾶ σ' ἐμᾶς μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο. Αὐτὸ μᾶς φέρνει στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. καὶ τὸν Albert Einstein.

Ὁ Einstein μὲ τὴν θεωρία τῆς Σχετικότητας λέει ὅτι δὲν ὑπάρχει κανένας ἀπόλυτος μοναδικὸς χρόνος, ἀλλὰ ὁ καθένας ἔχει τὸν δικό του

7) Φυσικά, Δ', 11. 219b-220a24-25.

8) Φυσικά, Δ', 14. 223a24.

9) Ἀ.Σχιμένο, Φιλοσοφία, σ.77-78.

10) Ἡ πολιτεία τοῦ Θεοῦ, 11, 6.

11) PG. 29, 16C-17A.

12) E.M. Burns, *Εὐρωπαϊκὴ ἱστορία - ὁ Δυτικὸς πολιτισμὸς: Νεότεροι χρόνοι*, Θεσ/κη 2006 (ἔκδ. Δ'), σ. 89-91.

13) Ἀ.Σχιμένο, Φιλοσοφία, σ.79.

χρόνο ὁ ὁποῖος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ μέρος ποὺ βρῖσκεται καὶ τὸ πῶς κινεῖται¹⁴. Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ χρόνος φαίνεται νὰ περνᾷ πιὸ ἀργὰ κοντὰ σὲ κάποιο σῶμα μὲ μεγάλη μάζα καὶ βαρυτική ἐπίδραση, ὅπως καὶ ἂν κινεῖται μὲ πολὺ μεγάλες ταχύτητες (τῆς κλίμακας τῆς ταχύτητας τοῦ φωτός)¹⁵. Ἡ γενική θεωρία τῆς Σχετικότητας λέει ὅτι τὸ σύμπαν εἶχε μία ἀρχὴ καὶ μᾶλλον θὰ ἔχει ἕνα τέλος, καὶ αὐτὸ ἐπειδὴ ὁ χρόνος καὶ ὁ χώρος εἶναι σχετικὰ μεγέθη καὶ ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὰ σῶματα καὶ τὶς δυνάμεις, καὶ ἐπομένως δὲν μποροῦμε νὰ μιλάμε γι' αὐτὰ ἔξω ἀπὸ τὸ σύμπαν¹⁶. Ἐπίσης, ὁ χρόνος ἔχει νόημα μόνον ὅταν συνδέεται μὲ τὴν ἔννοια τοῦ χώρου. Ἡ σύζευξη τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου δημιουργήσαν τὴν ἔννοια τῆς χρονικῆς στιγμῆς, ἡ ὁποία σχετίζεται μὲ ἕνα συγκεκριμένο σημεῖο τοῦ χώρου¹⁷. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν γραμμικὴ κίνηση τοῦ χρόνου ὁ S. Hawking μᾶς λέει, ὅτι οἱ νόμοι τῆς φύσης δὲν κάνουν διάκριση μεταξὺ τῆς κατεύθυνσης πρὸς τὸ μέλλον καὶ τῆς κατεύθυνσης πρὸς τὸ παρελθόν· τὸ βέλος τοῦ χρόνου εἶναι αὐτὸ ποὺ διακρίνει τὴν κατεύθυνση. Διακρίνει δὲ τρία βέλη: τὸ θερμοδυναμικὸ, τὸ ψυχολογικὸ καὶ τὸ κοσμολογικὸ, τὰ ὁποῖα τυχαίνει νὰ στρέφονται πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση (δηλ. πρὸς τὰ ἐμπρός)¹⁸.

Αὐτὲς εἶναι οἱ σύγχρονες ἀπόψεις σχετικὰ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ χρόνου, ὅπως καὶ τοῦ χώρου, ἀφοῦ πλέον θεωροῦμε ὅτι ὁ χρόνος δὲν μᾶς λέει τίποτα ἀπὸ μόνος του. Βέβαια τὸ παρὸν κείμενο δὲν ἔχει σκοπὸ νὰ ἀπαντήσῃ στὸ τί εἶναι χρόνος —ἄλλωστε φαίνεται ἀδύνατο— ἀλλὰ νὰ παρουσιάσῃ τοὺς βασικοὺς σταθμοὺς γιὰ τὴν ἀντίληψη περὶ χρόνου καὶ νὰ δώσῃ τὸ ἔναυσμα γιὰ προβληματισμὸ καὶ πιὸ συγκεκριμένα νὰ τοποθετήσῃ αὐτὸν τὸν προβληματισμὸ γιὰ τὸν χρόνο τῆς ζωῆς μας, ὡς μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ μᾶς φέρνει σὲ ἕνα ἄλλο ἐρώτημα, στὸ ὁποῖο μποροῦμε νὰ ποῦμε κάποια πράγματα ἐπὶ τῆς οὐσίας χωρὶς νὰ χανόμεστε σὲ ἀτέρμονες θεωρίες, οἱ ὁποῖες —ἂν καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι σωστές— εἶναι πέρα ἀπὸ τὴν φυσιογνωσία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπομένως μὴ ἀντιληπτές παρότι ὑπάρχουν.

14) S.W. Hawking, *Τὸ Χρονικὸ τοῦ Χρόνου* (μτφρ. Κ. Χάρακας), Ἀθήνα χ.χ., σ. 67.

15) Σ. Θεοδοσίου-Μ. Δανέζης, *Μετρώντας*, σ. 160-162.

16) S.W. Hawking, *Χρονικὸ*, σ. 68.

17) S.W. Hawking, *Χρονικὸ*, σ. 161.

18) S.W. Hawking, *Χρονικὸ*, σ. 217 καὶ 227.

Πῶς βιώνεται ὁ χρόνος ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας; Ὁ Μέγας Βασιλεῖος δίνει ἕναν ὄρισμὸ σχετικὰ μὲ τὸν χρόνο: «Χρόνος δέ ἐστὶ τὸ συμπαρεκτεινόμενον τῇ συστάσει τοῦ κόσμου διάστημα»¹⁹, δηλ. χρόνος εἶναι τὸ διάστημα ποὺ ἐκτείνεται μαζὶ μὲ τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν δημιουργία. Ἄν καὶ ἕνας τέτοιος ὄρισμὸς μπορεῖ νὰ μοιάζει ἀπλός, ὡστόσο, εἶναι οὐσιώδης, γιατί —ἐκτὸς τῶν ἄλλων— σημαίνει ὅτι, ἐὰν σταματήσει νὰ ὑπάρχει τὸ σύμπαν τὸ ἴδιο θὰ συμβεῖ καὶ στὸν χρόνο.

Μποροῦμε νὰ δώσουμε καὶ μία ἄλλη ἐρμηνεία σ' αὐτὸν τὸν ὄρισμὸ: ὅτι ὁ χρόνος εἶναι τὸ διάστημα ἀπὸ τὴν γέννησή μας στὸν κόσμον μέχρι τὸν θάνατό μας. Ἔτσι ὁ χρόνος ἀποκτᾷ μία πιὸ προσωπικὴ σημασία· μάλιστα μᾶς φέρνει σὲ μία ἀντίθεση μὲ τὴν αἰωνιότητα, θέλοντας νὰ δηλώσει αὐτὴν τὴν πρόσκαιρη (μπροστὰ στὴν αἰωνιότητα) καὶ τρεπτὴ ζωὴ, κατὰ τὴν ὁποία θὰ πρέπει νὰ ἐξαγοράσουμε τὴν μέλλουσα. Ὅτι τὸ παρὸν ἀποτελεῖ μέσο γιὰ μία μελλοντικὴ κατάκτηση εἶναι πασιφανές· ἔχει ὅμως διαφορὰ τὸ νὰ βιώνουμε τὸ παρὸν ὡς τύπο τοῦ μέλλοντος ἀπὸ τὸ παρὸν γιὰ τὸ παρὸν (δηλ. τὸ αὔριο τῆς παρουσίας ζωῆς μας).

Γιὰ τὴν δευτέρη περίπτωση λέει ὁ Μέγας Βασιλεῖος: «Τοιοῦτος γὰρ ὑπάρχει ὁλος ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος μὴ ἀρκούμενος τοῖς φθάσασιν, ἀλλὰ τρεφόμενος οὐ τοῖς φθάσασιν μᾶλλον ἀλλὰ τοῖς μέλλουσιν»²⁰, δηλ. ὁ ἀνθρώπινος βίος δὲν ἀρκεῖται σὲ αὐτὰ ποὺ ἔχει τώρα, ἀλλὰ τρέφεται περισσότερο μὲ τὶς ἐλπίδες τοῦ μέλλοντος. Ὁ ἄνθρωπος ξεχνᾷ νὰ ζήσει τὸ παρὸν μὲ τὴν ἐπιθυμία γιὰ ἕνα καλύτερο αὔριο· ξεχνᾷ νὰ προβληματιστεῖ στὸ τώρα μὲ τὴν προσδοκία μίας αὐριανῆς λύσης· ξεχνᾷ ἐπίσης ὅτι αὐτὸ τὸ αὔριο μπορεῖ νὰ μὴν ἔρθῃ ποτὲ —ἢ μᾶλλον αὐτὸ τὸ θυμᾶται ποῦ καὶ ποῦ— καὶ σὰν ἄλλος ποιητῆς φωνάζει “ζῆσε τὴ ζωὴ στὰ ἄκρα, σήμερα ζεῖς αὔριο δὲν ζεῖς”· ὁμως ξεχνᾷ ἐπίσης ὅτι αὐτὸ τὸ μέλλον ποὺ ζητᾷ εἶναι τὸ ἴδιο τὸ παρὸν ποὺ ἔρχεται καὶ ξανάρχεται ἀθόρυβα.

Μήπως ἡ Ἐκκλησία δὲν προσβλέπει ἀπὸ τὰ παρόντα στὰ μέλλοντα; Κατὰ τὴν θεολογία ὁ χρόνος εἶναι τὸ πλαίσιο στὸ ὁποῖο γίνεται ἡ ἀποκάλυψη, πραγματώνεται ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καὶ παίρνει ἀξία μὲ τὸ μυστήριον τῆς Ἐνανθρώπησης τοῦ Θεοῦ Λόγου· γι' αὐτὸ καὶ

19) PG. 29, 560B.

20) PG. 32, 349.

ή χριστιανική θεώρηση δὲν βρίσκει κάποια τελείωση σὲ μία ἄχρονη κατάσταση, ἀλλὰ ὀλοκληρώνεται εἴτε ἐν χρόνῳ εἴτε χωρὶς χρόνο ἐν Χριστῷ²¹. Αὐτὸ γίνεται κατανοητὸ ἀπὸ τὰ παρακάτω: Ἡ Θεότητα εἶναι ἄκτιστη, ἀτρεπτη, ἀπειρη καὶ ἄχρονη, ἐνῶ ἡ κτίση γενητὴ (ἄρα χρονική) καὶ τρεπτή. Ἀκριβῶς ἐξαιτίας τῆς τρεπτότητας ὅταν τὸ κτιστὸ δὲν κινεῖται δυναμικὰ πρὸς τὸ θεῖο κινδυνεύει νὰ βρεθεῖ πρὸς τὸ μὴ ὄν, ἐνῶ ἀντίθετα ὅταν κινεῖται πρὸς τὸ θεῖο, ὁ Θεὸς τὸ συγκρατεῖ ἀπὸ τὴν πτώση, τὸ ἐνισχύει καὶ τὸ τρέπει πρὸς τὴν τελείωσιν²².

Ἡ ἔνωση μὲ τὸ Χριστὸ καὶ ἡ ὑπέρβαση τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἐμποδίων τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, κατὰ τὸν Ἅγιο Συμεὼν Θεσσαλονίκης, γίνεται μέσῳ τῆς προσευχῆς²³. Ἡ Ἐκκλησία μεταθέτει τὸν νοῦ ἀπὸ τὰ γήινα στὰ οὐράνια - «Ξένον τόκον ἰδόντες, ξενωθῶμεν τοῦ κόσμου, τὸν νοῦν εἰς οὐρανὸν μεταθέντες». Ὁ πιστὸς ζεῖ στὸν τόπο καὶ χρόνο τῆς παρουσίας ζωῆς, ἀγωνιζόμενος ὅμως νὰ τὸν μεταμορφώσει σὲ τύπο τῶν μελλοντικῶν· καὶ ἡ ζωὴ τῶν πιστῶν μέσα στὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὀλόκληρη ἓνα τέτοιο παράδειγμα²⁴. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Μέγας Βασίλειος, δίνοντας τὸ ἀπλὸ παράδειγμα τῆς γονυκλισίας λέει, ἡ κίνηση αὐτὴ σημαίνει ὅτι ὁ πιστὸς μαρτυρεῖ ἐμπράκτως «ὅτι διὰ τῆς ἁμαρτίας εἰς γῆν κατερρούμεν, καὶ διὰ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς εἰς οὐρανὸν ἀνεκλήθημεν»²⁵. Ἡ κάθε ἑορτὴ εἶναι μία ὑπενθύμιση τῶν παρελθόντων καὶ μία πρόγευση τῶν μελλόντων, ἡ ὁποία ἀκόμα καὶ ὅταν παρέρχεται στὴν οὐσία δὲν παρέρχεται, ὅπως μᾶς λέει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: «εἰ γὰρ καὶ ἡ Πεντηκοστὴ παρήλθεν, ἀλλ' ἡ ἑορτὴ οὐ παρήλθεν»²⁶. Ἀλλοῦ ἐξηγεῖ ὁ ἅγιος τὸ νόημα τῆς κάθε ἑορτῆς «ἵνα μάθητε ὅτι αἰεὶ ἑορτὴ (ἔστι)» καὶ λέει: Τί ἑορτάζουμε τὰ Θεοφάνεια; Ὅτι ὁ Θεός, ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἦρθε κοντὰ μας. Αὐτὸ ὅμως συμβαίνει πάντα, καθὼς ὁ Κύριος μᾶς εἶπε «μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ

αἰῶνος»²⁷. Γι' αὐτὸ μπορούμε νὰ ἑορτάζουμε ὅλες τὶς μέρες τὰ Θεοφάνεια²⁸. Ἐπειτα ἀναφέρεται στὴν Πεντηκοστὴ καὶ λέει ὅτι: «ὑπόθεσις» αὐτῆς τῆς ἑορτῆς εἶναι ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἦρθε σ' ἐμᾶς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ μπορούμε νὰ τὸ ἑορτάζουμε πάντοτε, ἀφοῦ ὁ Χριστὸς μᾶς εἶπε: «Ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμᾶς τηρήσατε, καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένη μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας»³⁰. Ἐπομένως γιὰ τὸν Χριστιανὸ δὲν ὑπάρχει δέσμευση χρονικὴ γιὰ τὶς ἑορτές, γιὰτὶ ἡ κάθε ἑορτὴ εἶναι χαρὰ, χαρὰ ποῦ πηγάζει ἀπὸ τὴν καθαρότητα τῆς συνειδήσεως καὶ τὶς ἀγαθὲς πράξεις τοῦ πιστοῦ καὶ αὐτὸς ποῦ ἔχει αὐτὰ μπορεῖ νὰ ἑορτάζει πάντα³¹.

Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἔχει χαθεῖ στὸ δικό του χρόνο, μὲ τὶς τόσες ὀθόνες νὰ τὸν ἀπορροφῶν μὲ τὸ ἀνεξάντλητο περιεχόμενό τους, μὲ τὶς ἀτελείωτες ἐμπειρίες καὶ κατακτήσεις νὰ τὸν περιμένουν. Θεωρεῖ ὅτι ὁ χρόνος τοῦ ἀνήκει, εἶναι δικός του, κάτι ποῦ τοῦ δόθηκε νὰ τὸ διαχειριστεῖ ὅπως νομίζει καὶ — ἂν μὴ τι ἄλλο — ἔτσι φαίνεται νὰ εἶναι. Ὡστόσο μία λέξη θὰ πρέπει νὰ μᾶς χαρακτηρίζει: *κοινοχρησία*. Ἡ κοινοχρησία δὲν ἐφαρμόζεται μόνο ὅπως κατὰ τὴν πρωτοχριστιανικὴ Ἐκκλησία (ἀπὸ ὑλικῆς πλευρᾶς), ἀλλὰ μπορούμε καὶ ἐμεῖς νὰ ἀσκήσουμε αὐτὴ τὴν ἀρετὴ μὲ τὸ νὰ μοιραζόμεστε τὸν χρόνο μας. Μοιραζόμεστε τὸν χρόνο μας ὅταν προσευχόμεστε γιὰ τοὺς ἄλλους, ὅταν βοηθᾶμε ἐν παντὶ τρόπῳ χωρὶς νὰ περιμένουμε κάποια ἀνταπόδοση. Ὅταν κρατᾶμε τὸν χρόνο μόνο γιὰ ἐμᾶς χωριζόμεστε ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Κατὰ τὶς συνάξεις μας στὸ ναὸ ἀφιερώνουμε τὸν χρόνο μας στὸν Χριστό. Ἄς μὴ παραλείψουμε νὰ ἀφιερώνουμε χρόνο καὶ στοὺς συναθρώπους μας κατὰ τὸ ρῆμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους, παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοφύχους, ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν, μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας. Ὁρᾶτε μὴ τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τινὶ ἀποδῶ, ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε καὶ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας»³².

21) Δ. Τσάμπα, *Εἰσαγωγή στὴν πατερικὴ σκέψη*, Θεσ/κη 1990, σ. 15-16.

22) Ν.Α. Ματσούκας, *Ἐπιστήμη, Φιλοσοφία καὶ Θεολογία στὴν Ἐξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, Θεσ/κη 2016, σ. 180-181.

23) Ἀρχιμ. Ν. Σκρέττας, *Χῶρος καὶ χρόνος στὴ λειτουργικὴ θεολογία τοῦ Συμεὼν Θεσσαλονίκης*, Θεσ/κη 2013, σ. 270-271.

24) Ν. Σκρέττας, *Χῶρος*, σ. 254.

25) PG. 32, 192C.

26) PG. 54, 669.

27) Ματθ. 28:20.

28) Ἰ. Χρυσόστομος, ΕΠΕ τ. 36, σ. 296, στ. 1-8.

29) *Αὐτόθι*, στ. 17-29.

30) Ἰωάν. 14:15-17.

31) Ἰ. Χρυσόστομος, ὡς ἄνω, στ. 1-15.

32) Α' Θεσ. 5:14-15.